

CZU: 821.135.1-97.09 Varlaam

RĂSPÂNDIREA ȘI RECEPTAREA „CAZANIEI” LUI VARLAAM ÎN SPAȚIUL DINTRE PRUT ȘI NISTRU

Iraida CONDREA

Universitatea de Stat din Moldova

„Carte românească de învățătură...” este prima parte a denumirii unei importante lucrări a mitropolitului Moldovei Varlaam. Tipărită la Iași în 1643, cartea s-a răspândit în tot spațiul românesc, fiind cunoscută, mai ales, sub denumirea de *Cazania lui Varlaam*.

În perioada postbelică, pe teritoriul dintre Prut și Nistru despre „Cazania” lui Varlaam s-au cunoscut doar foarte puține lucruri, deoarece cenzura comunistă interzicea atât utilizarea termenului „românesc”, cât și literatura cu tematică religioasă.

Astfel, informațiile despre „Cazanie” au avut un caracter limitat și distorsionat, ea fiind numită „carte moldovenească” și prezentată doar în lumina relațiilor cu mediul culturii slave. În spațiul ex-sovietic au existat 5 exemplare originale ale cărții, dintre care doar unul la Chișinău. Accesul limitat la textul original a creat un gol imens în ceea ce privește studiul și receptarea acestui important monument al culturii spirituale românești. În prezent este necesară o revenire asupra studierii, editării și propagării „Cazaniei” lui Varlaam.

Cuvinte-cheie: *carte religioasă, cazanie, „limbă moldovenească”, transcriere, receptare, ediții de texte.*

THE SPREAD AND RECEPTION OF VARLAAMS "CAZANIA" IN THE SPACE BETWEEN THE PRUT AND DNISTER

"Carte românească de învățătură..." (*The Romanian Book of Learning...*) is a book by the Metropolitan of Moldavia Varlaam. Edited in Yassi in 1643, The book, also known as *Cazania lui Varlaam* ("The Cazania of Varlaam" or "Varlaam's Homiliary"), was the very first printed in Moldavia and large numbers of copies spread in the neighboring provinces inhabited by Romanian speakers.

In the postwar period into the territory between Prut and Dniester *Cazania lui Varlaam* they met only very few things because the Communist censorship forbade the use of the term "Romanian", and religious-themed literature.

Thus, information about "sermons (Cazania)" had a limited and distorted character, as it was called "Moldavian book" and presented only in the light of relations with the Slavic culture. In the former Soviet space there have been 5 original copies of the book, of which only one was found in Chișinău. Limited access to the original text has created a huge gap in terms of study and acceptance of this important monument of the Romanian spiritual culture. Currently it is necessary to return over the study, to publish and dissemination Varlaam's "Cazania".

Keywords: *religious sermons (cazania) book, "Moldovan language", transcription, reception, editions of texts.*

Opera mitropolitului Varlaam, reprezentând unul dintre pilonii de rezistență ai culturii autohtone, a căpătat o largă popularitate, în special în ultimele două secole, datorită lucrărilor de istorie a limbii și literaturii române. Importanța ei a fost argumentată și subliniată atât în lucrările academice de mare prestigiu, în importante studii istorice, teologice, filologice, cât și în toate programele și manualele școlare obligatorii. Ultimele au făcut ca denumirea „Cazania lui Varlaam” să devină una familiară oricărei persoane trecute prin sistemul de învățământ.

Or, vorbind despre receptarea acestei creații perene a lui Varlaam, este important să cunoaștem modul în care informația a ajuns și mai ajunge la destinatari. Cea mai importantă modalitate de receptare ar fi accesul direct la sursă, adică la textul „Cazaniei”, însă această cale, din câte se știe, este accesibilă doar pentru cercetători, dat fiind faptul că opera nu a fost editată și popularizată pe larg.

A doua cale, și cea mai intens folosită, este prezentarea unor informații mai mult sau mai puțin generale, a diverselor comentarii și aprecieri, făcute în anumite perioade în funcție de situație. Astfel că majoritatea textelor despre „Cazania” lui Varlaam, accesibile publicului larg, reprezintă aprecieri laudative, reluări și preluări de fraze generale și citate din diverși autori, cu puține exemple concludente și, de regulă, fără trimiteri la textul original al mitropolitului. Este un minimum de cunoștințe obligatorii, impuse de autorități în mod oficial, în special prin școală.

Anume acest tip de receptare este caracteristic pentru spațiul basarabean în secolul XX, când populația de aici s-a confruntat cu mari probleme identitare, cu idei distorsionate, în special, în perioada regimului sovietic.

I. Circulația *Cazaniei* pe teritoriul dintre Prut și Nistru în perioada postbelică

În perioada sovietică în URSS existau doar 5 exemplare ale „Cazaniei” – la Chișinău, Moscova, Leningrad și Kiev: la **Leningrad/Sankt Petersburg** – în Biblioteca Academiei de Științe (BAN – Библиотека Академии Наук), exemplar aproape intact, dar greu accesibil, deoarece s-a aflat într-un fond închis și, practic, nimeni nu putea să-l studieze; la **Moscova** – în Muzeul Istoric de Stat (Государственный Исторический Музей), exemplarul are o etichetă cu exlibris și inscripția „Из книг графа Уварова” (Din cărțile contelui Uvarov); la **Kiev** – două exemplare în Biblioteca Academiei de Științe, dintre care unul este foarte deteriorat; la **Chișinău** – un exemplar în Biblioteca Academiei de Științe, care timp de mai mulți ani nu a putut fi consultat, deoarece era într-o stare avansată de degradare. În anii 80 acesta a fost restaurat la Sankt Petersburg, prin adăugarea mai multor file pierdute sau deteriorate, astfel că în prezent cam a treia parte a cărții constă din foi cu texte xeroxate alb-negru, prin aceasta pierzându-se frumusețea originalului, ornamentat din belșug cu titluri, inițiale, fragmente de text executate în culoare roșie [A se vedea 8]. Per ansamblu, cartea are toate componentele textului [1].

Anume din cauza că exemplarul de la Chișinău al „Cazaniei” era deteriorat, lipsindu-i mai multe file, cercetătorul Vladimir Chiriac consemna nota de la sfârșit scrisă în slavonă doar pentru exemplarul de la Kiev: „Plină de sens informativ este și însemnarea făcută în slavonă la sfârșitul cărții „chievene”: *Изволением отца и споспещением сына и совершением святого духа. Повелением благочестивого господаря нашего Ио Василия воеводы, божиею милостью господаря земле Молдавской. Напечатана сия книга, глаголемая Евангелие учительное, в своей господарской типографии в богоспасаемем настольнем своем граде Ясех в своем господарском монастыри Трех святителей, в лето от создания мира 7151, а от воплощения Господа Бога и Спаса нашего Иисуса Христа 1643*” [2, p.46-47].

„Cazania” mitropolitului Varlaam a fost prezentată în Basarabia, în special în perioada postbelică, în lumina unor precepte ideologice foarte rigide, dictate de sistemul sovietic de guvernare, care prezenta orice act de cultură în lumina luptei de clasă și a hegemoniei proletariatului. Cenzura sovietică supraveghea foarte atent ca orice text tipărit să prezinte informația „corect-politic” și în acest sens existau mai multe forme de exprimare (uneori aproape ezopică) și numeroase tabuuri. În vederea promovării și inoculării ideii de existență a limbii moldovenești și a națiunii moldovenești (concepte inventate pentru a justifica anexarea Basarabiei), conducerea sovietică interzice utilizarea cuvintelor *român, românesc, România*; acestea puteau să apară numai în contexte negative, însoțite de calificative cu o conotație depreciativă și foarte ostilă de tipul *burghez, fascist, naționalist*, dat fiind că burghezii, fasciștii și naționaliștii erau extrem de blamați și considerați dușmani de moarte ai poporului sovietic. Această ideologie agresivă provine din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, fondată în 1924 în raioanele din stânga Nistrului, în perioada celui mai crâncen regim stalinist, caracterizat printr-o retorică distructivă și plină de ură față de tot ce nu este sovietic.

Anume din aceste considerente, titlul complet al „Cazaniei” lui Varlaam nu putea fi dat publicității, pentru că în el apare (și nu o dată, ci de două ori) cuvântul interzis – *Carte ROMĂNEASCĂ de învățătură, duminecele preste an și la praznice împărătești și la svenți mari Cu dzisa și cu toată cheltuiala lui Vasilie Voivodul și Domnul Țării Moldovei, din multe scripturi tălmăcită din limba slovenească pre limba ROMENEASCĂ, de Varlaam, mitropolitul de Țara Moldovei. În tipariul domnesc în mănăstire a Trei Svetiteli în Iași de la Hristos în 1643.*

Autorii de lucrări, manuale etc. erau nevoiți să recurgă la modalități indirecte de a vorbi despre lucrarea lui Varlaam, fiind obligați să se conformeze regulilor draconice impuse de cenzură.

În perioada sovietică, una dintre primele cărți editate la Chișinău, care conține informații despre *Cazanie*, este un manual intitulat „Literatura veche moldovenească. Crestomație pentru clasa a VIII-a a școlii mijlocii”. Sub redacția lui I.D. Ciobanu (Chișinău, 1952), alcătuitori Nicolae Corlăteanu și Eugen Russev.

Cadrul ideologic obligatoriu este expus într-un Cuvânt-înainte semnat de I.D. Ciobanu, din care se poate vedea clar cum se vor prezenta lucrurile din punct de vedere ideologic-stalinist: „La alcătuirea cărții de față secția limbă și literatură a întâlnit mari greutăți, din pricină că nu avem pânămu numai un manual de istorie a norodului moldovenesc într-o lumină marxistă, dar nici măcar periodizarea și schițarea ei. Iar asta a adus la aceea, că nu se poate alcătui nici istoria literaturii moldovenești, care ar fi ușurat, bineînțeles, cu mult alcătuirea unei crestomații de literatură veche moldovenească și nu ne-ar fi sîlit să trecem uneori cadrele unei lucrări de felul ista.

De asemenea, ca o urmare a ocupației vremelnice a RSS Moldovenești de către **hoardele germano-fașiste și sateliții lor – fașiștii români**, fondurile de manuscrise și cărți au fost distruse în chip barbar, iar altele au

fost cărate de **ocupanți**, așa încât unele din manuscrisele și cărțile trebuincioase alcătuirii crestomației au lipsit. Toate acestea au făcut ca crestomația de față să poarte un caracter vremelnic. Cercetările de mai târziu pe temeiul științei marxiste-leniniste, or adânci problemele privitoare la literatura veche moldovenească. În cele de mai jos se încearcă numai o schițare de a trece problemele este **prin prisma teoriei marxist-leniniste**” (subl.n. – I.C.) [3].

În activitatea și opera mitropolitului Varlaam sunt căutate și găsite (!) sau create dovezi ale existenței „limbii moldovenești” și a „poporului moldovenesc”, idei care alimentează și astăzi teoria geopolitică a moldovenismului, promovată cu insistență de unii politicieni din Republica Moldova. Redactorul *Crestomației* din 1952 formulează crezul cu privire la „limba moldovenească” (termen pe care Varlaam nu l-a folosit niciodată) astfel: „Activitatea lui Varlaam îi de preț pentru **norodul moldovenesc** nu prin aceea că el a fost mitropolitul țării (*Sic! Tematica religioasă era un alt tabu – n.n.*), da prin faptul că el este pionierul **slovei moldovenești** tipărite, care în chipul ista putea să aibă o răspîndire largă în masele norodnice. Deasămenea „Cazania” îi înșamnă pentru noi ca una care ne oglindește un stadiu de dezvoltare al **limbii literare moldovenești**” [3]. Iar în fragmentul din „Cuvânt către cetitoriu” (scris „Cuvânt către cititor”), inserat în carte, se intervine brutal în textul mitropolitului, pentru a-l „ajusta”, ca să fie „corect-politic” la momentul respectiv, sintagma „limba noastră românească” fiind înlocuită cu „limba noastră moldovenească”: „Cu mult mai vîrtos **limba noastră moldovenească** ce n-are carte pe limba sa, cu nevoie este a înțelege cartea altei limbi...” – în original: „Cu mult mai vrătos limba noastră românească ce n-are carte pe limba sa, cu nevoie iaste a înțelege cartea alții limbi”.

În anul 1966 la Chișinău apare o altă crestomație, în care găsim informații despre mitropolitul Varlaam și scrierile sale – „Istoria limbii și a literaturii vechi moldovenești”. Pentru facultățile de filologie. Autori – profesorii universitari Gheorghe Dodiță și Vitalie Marin (Editura „Lumina”) [4]. În compartimentul consacrat mitropolitului Varlaam, deși nu se etalează integral denumirea lucrării, sunt inserate fragmente în care figurează cuvintele tabuizate anterior, *românesc, românească* – „Cuvânt împreună către toată semenția romenească”: Dîintru cât s-au îndurat Dumnedzău dîintru mila sa de ne-au dăruit, dăruim și noi acest dar limbii românești carte pe limba românească...”. La fel „Cuvânt către cetitoriu” este redat fidel, fără mistificări ideologice. Autorii consemnează în Introducere că au confruntat diferite ediții de texte, că au consultat, pentru cronicari, edițiile lui P.P. Panaitescu, I.Iordan, precum și prima ediție a „Letopisețelor Țării Moldovei”, publicate de M.Kogălniceanu în anii 1845-1852.

În acest sens, crestomația alcătuită de profesorii Gheorghe Dodiță și Vitalie Marin prezenta o deschidere autentică spre limba română, spre izvoare importante de texte, publicate în România de autori notorii. Însă, această deschidere nu a durat mult, căci în chiar anul 1966, când apărea crestomația, se declanșează o nouă etapă tensionată a războiului identitar – de data aceasta sub lozincă luptei cu naționalismul, care devine o preocupare serioasă a autorităților. Din 1966 se interzice studiul cărților românești din bibliotecile publice, dar și introducerea în RSSM a cărților unor autori precum Nicolae Iorga, Octavian Goga, Lucian Blaga ș.a. Sunt trecute în fondurile secrete toate cărțile românești de istorie, literatură, filosofie, de asemenea, s-a început bruierea stațiilor de radio occidentale. Cenzura se înăsprește și mai mult, iar studiile care aveau în vizorul lor cărțile religioase sau literatura medievală trebuiau orientate doar în direcția relațiilor beneficătoare cu Rusia și cu lumea slavă.

În acest context, deloc favorabil, apare cartea unui harnic cercetător al fondurilor de arhivă din fosta URSS, Vladimir Chiriac, intitulată „Cartea și tiparul în Moldova în secolele XVII-XVIII (Schițe după materialele depozitate în Uniunea RSS)”, sub redacția lui Demir Dragnev, (pe atunci) candidat/doctor în științe istorice [2].

Autorul „Cazaniei” este prezentat în acest volum anume în cheia relațiilor cu răsăritul ortodox: „Neobosit activist pe tărâm social-politic și cultural, Varlaam a cunoscut o largă popularitate prin marea sa osârdie în renovarea și dezvoltarea relațiilor de prietenie ale Moldovei cu Moscova și Kievul” [2, p.36]. Despre cărțile lui Varlaam, traduse și tipărite, se spune că acestea „au contribuit la unirea popoarelor de aceeași religie în lupta lor împotriva dușmanului comun, la evoluția scrisului moldovenesc, la răspîndirea științei de carte în Moldova. Subiectiv, însă, aceste tipărituri promovau ideologia feudală” [2, p.36].

VI. Chiriac a consultat *de visu* toate cele 5 exemplare ale „Cazaniei” aflate în bibliotecile URSS de la Leningrad/Sankt Petersburg, Moscova, Kiev și Chișinău, însă cenzura kaghebiștă nu i-a permis niciodată să folosească în publicațiile sale cuvintele *român* sau *românesc*, pentru a prezenta adevrata stare de lucruri.

Astfel că nici în cartea lui Vl.Chiriac nu se dă denumirea completă și originală a operei lui Varlaam, autorul numind-o în diverse contexte „Cazania” sau „Cazania lui Varlaam”, de ex.: „Apariția cărții „**Cazania lui Varlaam**” – primă tipăritură în limba moldovenească – a fost un eveniment de mare importanță în istoria culturii Moldovei. Nu în zadar Varlaam numea această carte „**de învățătură**” [2, p.39].

În acest context, prin intermediul cenzurii, publicului, dar în special elevilor și studenților, li se inocula ideea că prima carte tipărită în Moldova a fost scrisă în „limba moldovenească” și că denumirea ei este **Cazania lui Varlaam**; anume cu aceste idei au fost „alimentate” mai multe generații de tineri studioși.

Denumirile de *Cazanie* și *limbă moldovenească* au fost susținute și vegheate cu rigurozitate de cenzura comunistă, care accepta doar un singur punct de vedere, exprimat tranșant într-un interviu al lui Vl.Chiriac, intitulat „Cazania” lui Varlaam – prima tipăritură în moldovenește” [10, p.74-81], în care găsim următoarea concluzie: „Cazania” e o carte pur națională, ea a fost editată **în moldovenește, de un moldovan, în Moldova, pentru cititorul de aici**” – așa trebuia să sune „corect- politic” concluzia oficială, expusă la p.77, cu toate că la p.78 într-o poză este reprodușă foaia de titlu a „Cazaniei”, pe care este scris foarte clar și lizibil „Carte românească...” și „tălmăcită din limba slovenească pre limba românească”.

Vl.Chiriac spera totuși că va veni timpul când opera lui Varlaam va fi oferită cititorilor așa cum este, fără ajustări și modificări ideologice. El afirma, în acel interviu din 1987, că „cohorta intelectualilor din lumea literelor simte necesitatea unei ediții academice în faximil a „Cazaniei” lui Varlaam. O asemenea ediție, cu un profund studiu paleografic-lingvistic, ar fi de mare folos istoricilor, lingviștilor, literaților, bibliologilor, apoi studenților, învățătorilor, editorilor, graficienilor. Dar pentru aceasta ar trebui să fie mai perseverenți specialiștii în materie, oamenii de știință” [10, p.81].

Punctul de vedere oficial și „corect-politic” asupra „Cazaniei” a fost exprimat în aceeași perioadă într-o lucrare de sinteză, realizată de Institutul de limbă și literatură al Academiei de Științe a RSS Moldovenești. Este vorba de „Istoria literaturii moldovenești” în două volume, apărute la editura „Știința”. Primul volum, care conține compartimentul „Literatura din anii feudalismului dezvoltat (sec. VII și până în 1775), a fost publicat în 1986, incluzându-i pe cronicari, pe Varlaam, Dosoftei, Cantemir; aici sunt prezentate cărțile populare ș.a. În capitolul „Varlaam” [6, p.110-117] (autor dr. Efim Levit) găsim informații deja cunoscute despre viața și activitatea mitropolitului, accentuându-se, bineînțeles, relațiile sale cu Moscova și Kievul. Nici în această ediție nu este dată denumirea completă a cărții. E.Levit pare că intenționează să reproducă foaia de titlu în întregime, dar prezintă doar o parte și scrie: „Cazania”, al cărei titlu complet este „Carte **românească** de învățătură dumenecele preste an și la praznice împărătești și la sfinți mari”, oprindu-se aici. Restul titlului, cu „scandaloasă” denumire „limba romenească” este omis, iar pentru spinoasa denumire „carte **românească**” autorul dă o notă de subsol cu o explicație pe cât de surprinzătoare, pe atât de neverosimilă. În legătură cu denumirea „românească” se explică: „Aici în sens de limbă romanică, deosebită de cea slavonă” [6, p.114] – a fost și acesta un tertip, pentru a salva măcar o dată cuvântul „românesc” de tăvălugul cenzurii.

Trebuie spus că E.Levit face o descriere mai argumentată a limbii lui Varlaam, menționând caracterul ei popular, oralitatea, o serie de figuri, cum ar fi întrebările retorice, comparațiile, diverse aforisme și alte particularități de limbaj, aducând și câteva exemple concrete. Este unul dintre puținele cazuri când un autor basarabean vorbește despre virtuțile literare ale lucrării lui Varlaam. Cităm: „Este cert că netăgăduitele calități literare ale „Cazaniei”: stilul îngrujit și cursiv, fraza bine încheată, limba mlădioasă și expresivă, cu tot izul ei arhaic pronunțat – se datoresc harului său scriitoricesc. Spre deosebire de primii traducători ai cărților religioase din secolul XVI, care erau robi ai prototipurilor lor slavone, „Cazania” este liberă de tipare nefirești și calchieri stângace. Într-o limbă bătrânească, așezată, de o largă circulație epică, Varlaam pare a povesti niște lucruri văzute și trăite de el personal” [6, p.115]. Concluzia este că „Anume prin limba ei „Cazania” a binemeritat să fie socotită drept un monument de preț al literaturii moldovenești vechi” [6, p.117].

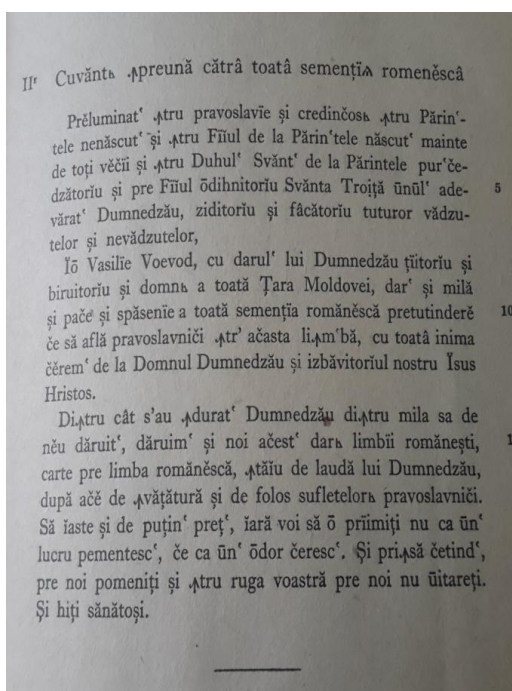
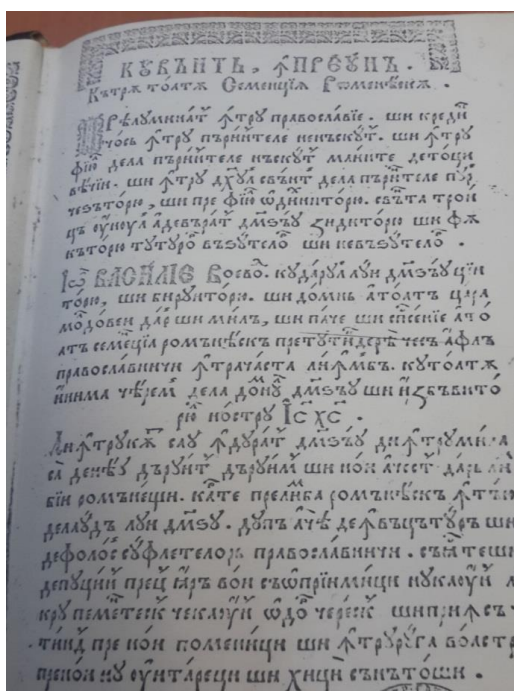
În Basarabia nu s-au făcut cercetări serioase/profunde în legătură cu textul „Cazaniei” – nici de către filologi, nici de către teologi sau istorici. Și aceasta din cauza dublei tabuizări din partea cenzurii: pe de o parte, pentru că în textul ei se afișa denumirea atât de „deranjantă” pentru regimul sovietic **română, românesc**, iar pe de altă parte – pentru că era vorba de un text religios, în care erau omniprezente teonimele Hristos, Dumnezeu și altele – un alt subiect interzis cu strășnicie de cenzura comunistă.

Ateismul agresiv din perioada sovietică, atunci când în spațiul basarabean s-au închis ori s-au distrus toate mănăstirile și majoritatea bisericilor, când cărțile de cult puteau fi arse, iar posesorii lor întemnițați, nu aveau nicio șansă să se dezvolte cercetările asupra unor astfel de opere cum este „Cazania” lui Varlaam.

II. Actualitatea studierii și editării operei mitropolitului Varlaam

Din cauza acestor condiții vitrege, câteva generații de vorbitori de română din Basarabia nu au avut acces la opera mitropolitului, dar nici la alte texte biblice/religioase. Golul acesta a fost cumva umplut doar cu referiri și aprecieri ajustate ideologic, iar accesul la sursă a fost totdeauna foarte limitat. În bibliotecile din Chișinău, în afară de singurul exemplar original (restaurat la Sankt Petersburg) aflat în Biblioteca Academiei de Științe, a mai fost semnalată ediția din 1946, îngrijită de J.Byck, pe a cărei foaie de titlu citim: VARLAAM MITROPOLITUL MOLDOVEI. C A Z A N I A 1643. FUNDAȚIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ 1943. Exemplarul aflat la Biblioteca Universității de Stat din Moldova conține mențiunea: S'AU TRAS DIN ACEASTĂ CARTE, PE HÂRTIE VIDALON, DOUĂZECI ȘI ȘASE DE EXEMPLARE NEPUSE ÎN COMERȚ, NUMEROTATE DE LA 1 LA 26 [11].

Textul „Cazaniei” publicat în 1946 a fost transcris cu alfabet latin, dar au fost folosite și o serie de slove din alfabetul chirilic, ca o „punte de legătură” cu originalul, ceea ce conferă ediției un surplus de „arhaicitate”.

Ediția J.Byck a fost republicată în 1966, un exemplar al acesteia aflându-se în secția de Carte rară a Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova.

O altă variantă de transcriere se regăsește în ediția din 1991 de la Chișinău, în care se pot constata diferențe de interpretare față de ediția Byck (cuvintele date între paranteze):

CUVÎNT (CUVĂNT) ÎMPREUNĂ CĂTRĂ TOATĂ SEMENȚIA ROMENEASCĂ (ROMENESCĂ)

Prealuminatul (preluminat) întru pravoslavie și credincios întru Părintele nenăscut și întru Fiul de la Părintele născut mainte de toți veacii (vecii) și întru Duhul Svînt (svânt) de la Părintele purcedzătoriu și pre Fiul odihnitoriu Svînta (svânta) Troiță unul adevărat Dumnedzău, ziditoriu și făcătoriu tuturor vădzutelor și nevădzutelor.

Io Vasilie Voievod – cu darul lui Dumnedzău (țiiutoriu) și biruitoriu și domn a toată Țara Moldovei, dar și milă și pace și spăsenie a toată semenția românească (romănescă) pretutinderea (pretutindere) ce să află pravoslavnici într-această limbă, cu toată inima caerem de la Domnul Dumnedzău și izbăvitoriul nostru Isus Hristos.

Dintru cît (Dîntru cît) s-au îndurat Dumnedzău dintru (dîntru) mila sa de ne-au (neu) dăruit, dăruim și noi acest dar limbii românești (romănești) carte pre limba românească (romănescă), întâiu de laudă lui Dumnedzău, după acea (ace) de învățătură și de folos sufletelor pravoslavnici. Să iaste și de puțin preț, iară voi să o priimiți nu ca un lucru pementesc, ce ca un odor ceresc. Și pri însă cetind, pre noi pomeniți și întru ruga voastră pre noi nu uitareți. Să (Și) hiți sănătoși.

Redescoperirea acestui tezaur care este „Cartea românească de învățătură”, sau „Cazania” lui Varlaam, urmează abia să se întâmple în spațiul nostru. Un prim-pas în popularizarea operei lui Varlaam a fost făcut în 1991, când editura chișinăuiană „Hyperion” a publicat volumul intitulat *Varlaam. Opere. Alcătuire, transcriere a textelor și comentarii, glosar și bibliografie de Manole Neagu*. Acesta include două lucrări de anvergură ale mitropolitului – „Carte românească de învățătură” și „Cartea care să cheamă Răspunsul împotriva catihismului calvinesc”. De asemenea, mai găsim aici un compartiment intitulat „Predoslovii, scrisori, mesaje, inscripții, acte ș.a.” scrise de mitropolitul Varlaam în diferite perioade.

În „Notă asupra ediției” se face următoarea precizare, foarte importantă pentru lămurirea stării de lucruri de până la 1989: „Revenirea la titlul inițial – „Carte românească de învățătură...” e dictată, întâi de toate, de repunerea adevărului în drepturile lui firești. Tradiționalul generic „Cazanie” este: 1. un nume aplicat tipăriturii de la 1643 din considerente de economie verbală și spațială, posibil și din cele ale unei lenevii de zicere; 2. un paravan ce indică doar asupra aspectului conținutist religios-bisericesc. Or, „Cartea...” este și „de învățătură”, adică are și caracter instructiv civic, întemeiat în exemple selectate din viața cotidiană, pământească a oamenilor (evident și a românilor); 3. într-un anumit context istorico-politic conjunctural era o „găselniță” fericită de a ține sub lăcăță glotonimul „român” [13, p.16]. Alcătuitorul volumului de la Chișinău mai menționează că acesta este destinat unui public larg și că editura nu și-a propus să realizeze o ediție academică, ci a avut drept scop popularizarea operei mitropolitului Varlaam în spațiul basarabean.

În acest sens este oportună precizarea cu privire la conținutul „Cazaniei”: cartea mitropolitului Varlaam, în cele 502 file, aproape 1012 pagini, cuprinde 75 de texte cu caracter teologico-didactic, împărțite după cele trei mari perioade liturgice: 13 în perioada Triodului, 9 pentru Penticostar, 32 pentru Dumnicile Octoiului, la care s-au adăugat 21 de predici la marile sărbători creștine.

Dincolo de aceste aspecte tehnice, este interesant faptul că între aceste texte apare și unul închinat Sfintei Cuvioase Parascheva, ale cărei moaște abia fuseseră aduse la Iași, la 14 octombrie 1641, de către domnitorul Vasile Lupu.

„Cazania” mitropolitului Varlaam este cea mai importantă carte veche de învățătură duhovnicească, alături de *Biblia* lui Șerban, din anul 1688 [15].

Valoarea culturală a „Cazaniei” pentru întreg spațiul românesc a fost demonstrată și bine argumentată de numeroși exegeți [A se vedea: 5,7,8,9,12,14]. Or, textul original de la 1643 conține încă destule taine, iar pentru cercetători se conturează mai multe piste, legate, în primul rând, de transcrierea și de interpretarea textului în termenii actuali, de evaluarea formelor de exprimare, în lumina informațiilor acumulate de-a lungul timpului, ce țin de sursele folosite de Varlaam, de modul de interpretare a acestora, precum și de evoluția limbajului bisericesc pe parcursul secolelor ce au trecut de la publicarea acestei monumentale cărți de învățătură.

Referințe:

1. CANȚÎR, G. *Cărți jubiliare în sectorul Carte veche și rară a Bibliotecii Științifice Centrale „Andrei Lupan” a AȘM* (p.70-82) <http://biblioscientia.asm.md/pdf/9/10.pdf> - 2014, nr.11-12.
2. CHIRIAC, VI. *Cartea și tiparul în Moldova în secolele XVII-XVIX* (Schite după materialele depozitate în Uniunea RSS). Chișinău: Cartea Moldovenească, 1977.
3. CORLĂTEANU, N. ș.a. *Literatura veche moldovenească. Crestomație pentru clasa a VIII-a a școlii mijlocii / Sub redacția lui I.D. Ciobanu*. Chișinău: Școala sovietică, 1952.
4. DODIȚĂ, Gh., MARIN, V. *Istoria limbii și a literaturii vechi moldovenești. Crestomație pentru facultățile de filologie*. Chișinău: Lumina, 1966.
5. DUDAȘ, FI. *Vechi cărți românești călătore*. București: Sport-Turism, 1987.
6. *Istoria literaturii moldovenești*. Vol.I. Chișinău: Știința, 1986.
7. ISTRATI, G. Cazania lui Varlaam (prima încercare de unificare a limbii române). În: *Revista română*, 2008, nr.3 (53).
8. MUREȘANU, FI. *Cazania lui Varlaam 1643-1943. Prezentare în imagini*. Cluj, 1944.
9. ONU, L. Observații cu privire la contribuția lui Varlaam la dezvoltarea limbii române literare. În: *De la Varlaam la Sadoveanu. Studii despre limba și stilul scriitorilor*. București, 1958.
10. *Patrimoniul. Almanahul bibliofililor din Moldova*. 1. Chișinău: Literatura Artistică, 1987.
11. Varlaam mitropolitul Moldovei. *Cazania*. Ediție îngrijită de J.Byck. București, 1946. 606 p.
12. Varlaam. *Opere. Răspunsul împotriva Catihismului calvinesc*. Ediție critică. Studiu filologic și Studiu lingvistic de Mirela Teodorescu. București, 1984,131 p. + 32 facs.

13. Varlaam. *Opere*. Alcătuire, transcriere a textelor, note și comentarii, glosar și bibliografie de Manole Neagu. Chișinău: Hyperion, 1991. 622 p. (cuprinde *Cazinia* și *Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc*)
14. ZAMFIRESCU, D. „Cartea românească de învățătură” a mitropolitului Varlaam al Moldovei. Izvoarele și originalitatea. <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A6960/pdf> - 2013.
15. <https://doxologia.ro/documentar/o-carte-de-capatai-neamului-romanesc-cazania-mitropolitului-varlaam>

Date despre autor:

Iraida CONDREA, doctor habilitat, profesor universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: iraida.condrea@gmail.com

Prezentat la 18.07.2018